

А.К.Сембеков, Ф.Хұсайын

*Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті
(E-mail: amir_sembekov@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету факторы ретінде мемлекеттік қаржыларды басқару

Мақалада қаржылық қауіпсіздіктің қазіргі жағдайына баға берілген. Мемлекеттік қаржыларды басқаруда мәселелер анықталды. Мемлекеттік бюджеттің түсімдеріне, сыртқы қарыз бен ұлттық валюталық резервке салыстырмалы талдау жүргізілді. Ерекше мән қаржылық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қаржы секторын тұрақтандыру қадамдарына бөлінді.

Кілт сөздер: қаржыны басқару, мемлекеттің қаржысы, мемлекеттік бюджет, бюджеттік үдеріс, мемлекеттік бюджеттен тыс қорлар, мемлекеттік борыш, Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі, мемлекеттік қорлар, мемлекеттік борышты басқару, бюджеттің шығындары, салық салу, мемлекеттік бақылау.

Алда әлемнің алпауыт елдерін жаһандық дағдарыс шарпуда, сондықтан біздің елде әлемді шарпып жатқан дағдарыстың алдын алу шараларын дайындауда. Соның ішінде мемлекеттік қаржыларды тиімді басқару, оны басқару механизмдерін жетілдіру экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде маңызды болып отыр.

Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстан — 2050» Стратегиясында: «Біздің басты мақсатымыз — 2050 жылға қарай мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құру. Мықты мемлекет экономикалық жедел өсу жағдайын қамтамасыз ету үшін аса маңызды болмақ. Мықты мемлекет күнкөріс саясатымен емес, жоспарлау саясатымен, ұзақмерзімді дамумен және экономикалық өсумен айналысады», — деген болатын. Сонымен қоса қабылдаған «Қазақстан — 2050» ұзақ мерзімді Стратегиясы болып табылады, онда біздің елдің 30 алпауыт елдің қатарына қосылу мақсаты қойылған. Ал бұл мақсатқа жету үшін ұлт қауіпсіздігін, экономикалық қауіпсіздікті сақтау қажет [1].

Осы Елбасының салиқалы сөздерін тілге тиек ете отырып, көздеп отырған мақсатқа жету үшін мемлекеттік қаржыларды тиімді басқару маңызды болып саналады, себебі мемлекеттік бюджет қаржысын тиімді бағыттарға жұмсай отырып, ел экономикасының көтерілуіне септігін тигізе алады, яғни экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бір факторы болып табылады. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі іс-шараларды, қызметті қаржыландыру бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылады. Экономикалық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің бір бөлігі болып табылады, сондықтан мемлекеттік қаржыны басқару экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басты факторы болып табылады.

Мемлекеттік қаржыларды басқаруды қарастырған кезде біз оның ішінде мемлекеттік бюджет, мемлекеттік несие және бюджеттен тыс қорлар қаржыларын ел экономикасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету факторы ретінде тиімді қаржылық механизмдерін қолдануымыз керек.

Қаржылық қауіпсіздік мәселесі соңғы кездері дүние жүзін шарлап жүрген дағдарыс жағдайында үлкен маңыздылыққа ие болды. Кезінде экономикаға мемлекеттің араласуын минимизациялауды басым ұстаған дамыған капиталистік елдер, бүгінгі күні мемлекеттік бюджеттің үлкен тапшылығымен, сыртқы қарыздың шектен тым асып кету салдарынан өзге елдерге тәуелді болып отыр. Мемлекеттік шығындарды күрт азайту нәтижесінде әлеуметтік шиеленіс туындап, тек экономикалық қана емес, тұтастай саяси-әлеуметтік тұрақтылыққа қауіп төнді. Осындай жағдайдың түпкі себебі — мемлекеттік қаржылық бақылаудың уақытылы, әрі дұрыстап іске асырылмауында жатыр. Мұндай сценарийлердің Қазақстанда қайталануы әбден мүмкін. Сол себептен, ҚР мемлекеттік қаржыларын басқаруда экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі тиімді механизм ретінде мемлекеттік қаржылық бақылаудың дұрыс жүргізілуін талап етеді. Яғни, бұл жерде айтайын дегеніміз мемлекет шет елден көптеген кредиторлық қарыздар алуға шек қою тиіс.

Экономиканың қазіргі жағдайында орталықтандырылған қаржы ресурстары мемлекетке қоғамдық өндіріс қарқынын қамтамасыз ететін салалық және аумақтық құрылымдар құрып, ірі әлеуметтік өзгерістер жүргізуге мүмкіндік береді. Орталықтан бөлінетін қаржының көмегімен

қаражат экономиканың басты аймақтарына шоғырланып, мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік саясатын жүзеге асыруға жағдай жасайды. Сөйтіп, құндық бөліністің айырықша бөлігі ретінде Мемлекеттік бюджет айырықша қоғамдық арналымды жалпы мемлекеттік қажеттіліктерді қанағаттандыруға қызмет етеді.

Кірістің басым бөлігі салықтық және салықтық емес түсімдерден бюджеттің кірісі құрамында ескеріледі. Еліміздің қомақты бюджеті болуы жолында, мемлекеттік қазынаның қаражатын молайта түсу маңызды. Себебі денсаулық сақтау органдарының, халыққа білім беру мекемелерінің, зейнеткерлер мен студенттердің, басқа да толып жатқан халық жіктерінің тағдыры бюджетке байланысты екені хақ. Бюджет кірістерінің құрамы, бюджетке шоғырланатын ақша қаражаттарының формалары шаруашылық жүйелері мен әдістерінен, сол сияқты қоғамның экономикалық шараларын шешуге тәуелді. Бұрын бюджет кірістері мемлекеттік кәсіпорындардың ақша қорларынан құралса, нарықтық экономикаға көшуге байланысты, ол заңды және жеке тұлғалардың салықтық және салықтық емес төлемдерінен тұрады. Ал, шығысына келетін болсақ, ҚР халықын қорғау, қоғамдық тәртіп, қауіпсіздік, әлеуметтік, экономикалық қорғау мақсатында жұмсалады.

Мемлекеттік бюджет жүйесін басқаруда Қазақстанның жаңа сатыдағы дамуының міндеттерімен сәйкестендіруі қаржылық жүйе және нақты секторлардың өзара қызмет атқаруын, салықтық-бюджеттік қызметті белсендіру жолымен дамудың жаңа бәсекеге қабілетті сапалы деңгейіне көтерілуіне мүмкіндік береді.

Бюджеттен тыс қорларға тоқталатын болсақ, оның ішіндегі зейнетақы қорларының қаражаттарын тиімді қолдану, бұл қаражаттарды ел экономикасын дамытуға бағыттау мәселесі тұр. Қаржыны басқару мемлекеттің қаржы саясатына, қаржыны жоспарлауды, қаржыны экономикалық және әлеуметтік саясатты іске асыруға жұмсауды, қаржы заңдылықтарын жасауға кететін шығындарды қамтиды. Бұған сонымен бірге бюджеттің орындалуы, салық жинау, заем шығару, мемлекеттік қарызды басқару жатады [2; 8].

Мемлекеттік қаржыны басқаруды мемлекеттік қаржының бір бөлігі мемлекеттік бюджетке талдау жасаймыз. 2015 ж. мемлекеттік бюджет отандық экономиканы дамытудың келесідей үрдісінде атқарылып келді, ол туралы қол жеткізілген экономикалық қорытындылар куәландырады. 2015 ж. Жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) өсуі +1,2%-ды құрады, өнеркәсіп өндірісі -1,5%-ға кеміді. Осының барлығы, салықтық және кедендік әкімшілендірумен бірге салықтың барлық негізгі түрлері бойынша жоспарды артық орындауды қамтамасыз етті. 1-кестеде бюджеттік орындалуы көрсетілген.

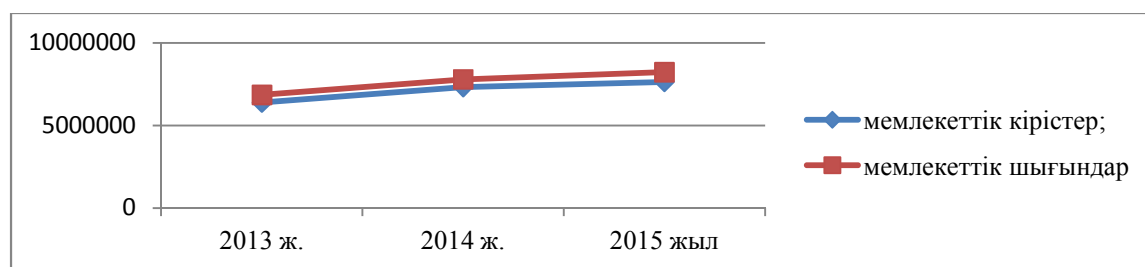
1 - кесте

Бюджеттің орындалуы, млн тг

Атауы	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2015/2013 ауытқуы, %	2015/2014 ауытқуы, %
Мемлекеттік бюджет кірістері	6 382 353	7 321 277	7 634 805	+19,6	+4,3
Республикалық бюджет кірістері	5 179 459	5 908 850	6 136 968	+18,5	+3,9
Жергілікті бюджет кірістері	3 284 401	3 752 971	3 667 359	+11,7	-2,3
Мемлекеттік бюджет шығыстары	6 852 711	7 791 867	8 227 097	+20,1	+5,6
Республикалық бюджет шығыстары	5700 805	6 471 183	6 789 829	+19,1	+4,9
Жергілікті бюджет шығыстары	3 233 413	3 661 228	3 606 789	+11,5	-1,5
Мемлекеттік бюджеттің тапшылығы ЖІӨ-ге %-бен	- 700 928	- 1 086 670	- 915 705	+30,6	-15,7

Ескерту. Қаржы министрлігінің Статистикалық бюллетені негізінде жасалды.

1-кесте мәліметтерінен көрінетіндей, кіріс бөлігі жыл сайын артуда. Мәселен, 2015 ж. мемлекеттік бюджет кірістері 2013 ж. салыстырғанда 19,6%-ға, ал 2014 ж. салыстырғанда 4,3%-ға артқан, ал республикалық бюджет кірістері 2013 ж. салыстырғанда 18,5%-ға, 2014 ж. салыстырғанда 3,9%-ға, жергілікті бюджет кірістері 2013 ж. салыстырғанда 11,7%-ға, 2014 ж. салыстырғанда -2,3%-ға кемігенін көруге болады. Салыстырмалы түрде шығыс бөлігіде артуда. Көріп отырғанымыздай, 2015 ж. мемлекеттік бюджет шығысы 2013 ж. салыстырғанда 20,1%-ға, ал 2014 ж. салыстырғанда 5,6%-ға артқан, ал республикалық бюджет шығысы 2013 ж. салыстырғанда 19,1%-ға, 2014 ж. салыстырғанда 4,9%-ға, жергілікті бюджет шығысы 2013 ж. салыстырғанда 11,5%-ға артып, 2014 ж. салыстырғанда -1,5%-ға кемігенін көруге болады (1-сур.).

1-сурет. Салыстырмалы түрде мемлекеттік бюджеттің орындалуы

Талдауды сараптай келе, келесі мәселені көрсетуге болады, яғни, көріп отырғанымыздай, мемлекеттік кіріске қарағанда мемлекеттік шығындар өсуі жоғары, бұдан туындайтыны мемлекеттің тапшылығының ЖІӨ-ге қатысты мөлшері бірте-бірте жоғарылау үстінде, бұл мемлекеттік қарыздың жоғарылауына әкеп соқтырады. Және де мемлекеттік қаржыны тиімді қолдану экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі бар. Ол үшін біз мемлекет бюджетін ұзақ мерзімді перспектива тұрғысынан қарағанда өнімді, мәселен, экономиканы әртараптандыру және инфрақұрылымды дамыту секілді жалпыұлттық жобаларға бағыттауымыз керек.

Елімізде экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің басты механизмі ретінде Ұлттық қорды атауға болады. Бірақ Ұлттық қордағы қаражат қаншалықты қауіпсіздікті қамтамасыз ете алады? Егер өзімізге осылай сұрақ қойсақ. Оның жауабын іздей үшін талдау жасап көрейік. Алдымен Ұлттық банктің алтын-валюталық резервін және Ұлттық қордың халықаралық резервтерінің жыл сайынғы өсіміне (кемуіне) салыстырмалы талдау жасап, содан кейін ҚР жалпы сыртқы қарызын қарастырып, екеуінің қатынасын анықтауымыз керек.

Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің алтын-валюталық резерві 2015 ж. 26,855 млрд АҚШ долл. құрады, ол көрсеткіш 2014 ж. көрсеткішке қарағанда $-7,6\%$ -ға, немесе 2,2 млрд АҚШ долл., кеміді. Ал 2014 ж. резерв көлемі 29,055 млрд АҚШ долл. құрады, ол көрсеткіш 2013 ж. көрсеткішке қарағанда $18,4\%$ -ға, немесе 4,536 млрд АҚШ долл., артты. Орташа жылдық өсім $5,4\%$ құрады.

Қазақстан Республикасының жалпы сыртқы қарызы 2015 ж. 153,4563 млрд АҚШ долл. құрады, ол көрсеткіш 2014 ж. көрсеткішке қарағанда $-2,5\%$ -ға, немесе 3,9718 млрд АҚШ долл., кеміді. 2015 ж. жалпы сыртқы қарыздың ішінде мемлекеттік және мемлекет кепіл берген борыш $8,4\%$ -ды құрап, 12,8572 млрд АҚШ долл. болды. Ал жалпы сыртқы қарыздың қалған бөлігі $91,6\%$ мемлекет кепіл бермеген борыштар, оның ішінде 81,8395 млрд АҚШ долл., немесе $53,3\%$, фирмааралық қарыздар және 58,7595 млрд АҚШ долл., немесе $38,3\%$, банктік және өзге қарыздарға жатады.

Ал 2014 ж. ҚР жалпы сыртқы қарызының көлемі 157,4281 млрд АҚШ долл. құрады, ол көрсеткіш 2013 ж. көрсеткішке қарағанда $+4,9\%$ -ға, немесе 7,396 млрд АҚШ долл., көбейді. 2014 ж. жалпы сыртқы қарыздың ішінде мемлекеттік және мемлекет кепіл берген борыш $4,5\%$ -ды құрап, 8,7025 млрд АҚШ долл. болды. Ал жалпы сыртқы қарыздың қалған бөлігі $94,5\%$ мемлекет кепіл бермеген борыштар, оның ішінде 79,4478 млрд АҚШ долл., немесе $50,5\%$, фирмааралық қарыздар және 69,2974 млрд АҚШ долл., немесе 44% , банктік және өзге қарыздарға жатады. Жалпы сыртқы қарыздың орташа жылдық өсімі $+1,2\%$ құрады.

Енді осы жерде нақты туындаған мәселеге тоқталсақ, ҚР жалпы сыртқы қарызының ҚР барлық валюталық резервіне қатынасын қарастыруымыз керек.

Жоғарыдағы талдауларға сүйене отырып, олардың бізге қарызына қарағанда Қазақстан шет мемлекеттерінен 2013 ж. біздің борыш 1,568 есе ($\$150,0329$ млрд — $\$95,661$) артық. 2014 ж. біздің борыш 1,562 есе ($\$157,4281$ млрд: $\$100,806$) артық. 2015 ж. біздің борыш 1,695 есе ($\$153,4563$ млрд — $\$90,502$) артық [4].

Егер сыртқы қарыз туралы сұрақ пайда болса, олар сыртқы қарыздың мемлекеттік үлесі өте аз, ал қалған бөлігіне жеке бизнес жауапты деп жауап береді. Аса бір айта кететін жайт, қазақстандық екінші деңгейлі банктерде (ЕДБ) «өте үлкен» (БТА бойынша жанжалды еске алсақ) сыртқы қарызынан кейін сыртқы алыс-беріс төмендеп, алдыңғы қатарға әр түрлі «фирмааралық» зайымдары мен ссудалары шықты. Бұл жерде мынадай түсініктеме ретінде Үкіметтен неге сұрамасқа, сіздер үшін 12,8572 млрд АҚШ (2015 ж.) долл. аз үлес болып табылса, неліктен оны қарызға емес, Ұлттық қордан алмасқа?

Баланс «Біз инвестициялаймыз — бізді инвестициялайды» — минус 23,68 млрд АҚШ долл.

Жоғарыдағыны түсіну үшін мынадай тексеру сұрағы бар. Жалпы экономикалық теория бойынша: егер жеке бизнес секторы өзінің тәуекелі үшін ақша қаражатын өз еліндегі банктен емес, шет елден қарызға алады, нәліктен олай істейді? Және бұл жерде мемлекет кепіл бермеген сыртқы қарыз ұлттық экономикаға, бағаға және халықтың өмір сүру деңгейіне әсер етпей ме?

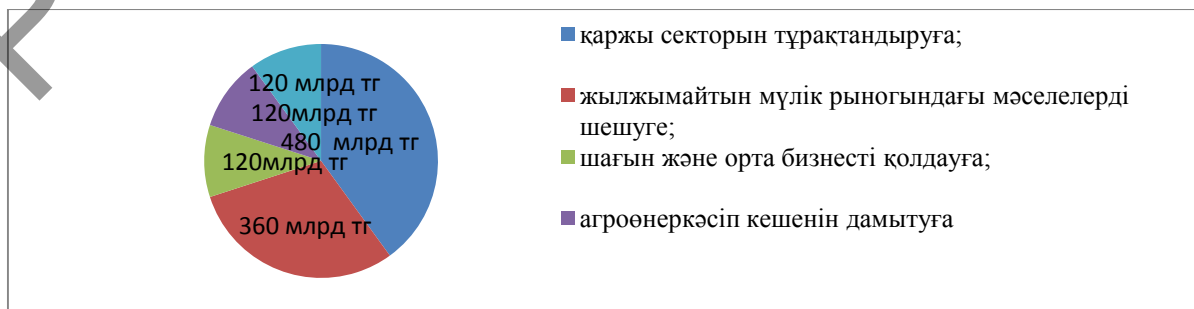
Бірінші жауап ретінде Халық Банкінің басшысы Үміт Шаяхметованың дәйексөзі: «Бүгінде Қазақстан шет мемлекеттерін 50 млрд АҚШ долл. салым Ұлттық қордан инвестицияланады, одан көретін табыс жылына 1 млрд АҚШ долл. жуық. Бірақ біздің компаниялар мен өзгеде қарызгерлер бірнеше есе шет елге көп төлейді». Енді бұл жерде азаматша Шаяхметова бұл мәліметтерді қайдан алды? Соған жауап ретінде келесі талдау жасадық.

2010 ж. Ұлттық қордың табысы 0,828 млрд АҚШ долл., 2011 ж. 1,006 млрд АҚШ долл., 2012 ж. 1,028 млрд АҚШ долл., 2013 ж. 1,162 млрд АҚШ долл., 2014 ж. 1,176 млрд АҚШ долл., 2015 ж. 0,79 млрд АҚШ долл., табыс тапқан бұл жақсы көрсеткіш. Бірақ жалпы баланс «Біз инвестициялаймыз — бізді инвестициялайды» әр жылға 2010 ж. минус 18,109 млрд АҚШ долл., 2011 ж. минус 26,146 млрд АҚШ долл., 2012 ж. минус 26,364 млрд АҚШ долл., 2013 ж. минус 23,682 млрд АҚШ долл., 2014 ж. минус 21,005 млрд АҚШ долл., 2015 ж. минус 7,821 млрд АҚШ долл. көрсетіп отыр. Бұл жерде азаматша Шаяхметова диспропорцияны жай ғана атап өткен, диспропорция бірнеше есеге емес, 10 еседен артық екенін 1-кестен көруге болады. Міне, экономикалық қауіпсіздігінің мәселесі қайда жатыр.

Қарап отырсақ, Қазақстанның мұнайынан басқа, шет елге сыртқы қаржыландырудан (инвестициялау және несиелеу) Қазақстан экономикасынан үлкен көлемде қаржы ағындары кетіп жатыр. Бірақ бізде ол шетелдік инвестиция біздің экономикамыз үшін керемет әсер етеді, сыртқы займ неғұрлым көп болса, солғұрлым жақсы деп санайды. Негізінде бұл қазіргі кезде мұнайдың шет елге көп ағылуы ғана емес, қаржының шет елге ағылу болып табылады — бұл «үдемелі индустриялық-инновациялық дамудың» жолы болмағаны мен және біздің барлық технологиялар мен әлеуметтік артта қалуымен қорытындыланады.

Мемлекеттік қаржыны басқаруда экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жағынан ҚР-ның Президенті Н.Назарбаевтың «Қазақстан жаңа жаһандық ахуалда: өсім, реформалар, даму» Қазақстан халқына Жолдауында Қаржы секторын тұрақтандырудың негізгі 6 қадамын атап өтуге болады [3]. Олар:

1. Ұлттық қор қаржысы есебінен ұлттық валюта бағамын ұстап тұру тәжірибесінен бастарту; Қазақстан Республикасы Үкіметінің, Ұлттық банктің және Қаржы рыногы мен қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау агенттігінің «Экономиканы және қаржы жүйесін тұрақтандыру жөніндегі 2016–2018 жж. арналған бірлескен іс-қимыл жоспарында» қарастырылған шараларды жүзеге асыру үшін Қазақстан экономикасы республикалық бюджетте қаралған қаржыларға қосымша 2,2 трлн тг кем емес көлемде мемлекеттік қолдау жасалып, ұлттық қор қаржысы есебінен 1,2 трлн тг бөлініп, одан республикалық бюджеттен бөлінген 122 млрд тг стресті активтер қорын капиталдандыруға арналды. Ұлттық банк қарастыратын 350 млрд тг ең кіші талаптарды ішкі міндеттемелер бойынша 5 %-дан 2 %-ға дейін, басқа міндеттемелерді 7 %-дан 3 %-ға дейін төмендету арқылы екінші деңгейдегі банктерге олардың ресурстық базаларын 350 млрд теңгеге дейін ұлғайтуға, ал жаңа Салық кодексінің жұмыс істеуі шеңберінде салықтық ауыртпалықты төмендету — кәсіпорындарға тек 2016 ж. өзінде ғана шамамен 500 млрд теңгені босатып, оларды экономиканы дамытуға бағыттауға мүмкіндік берді. Жалпы тәуекелдердің — мұнай бағасының бір баррель үшін 30 долл. төмен түсуі (жыл басынан бастап мұнай 26 %-ға төмендеді) және Ресей рублінің 10 %-дан астам әлсіреуі іске асырылуына байланысты, қазіргі уақытта бағамның жаңа деңгейде қалыптасып жатқанын байқап отырмыз. Қазақстан мен Ресейдің Бірыңғай экономикалық кеңістігі жағдайларында ресей рублінің ауытқулары ұлттық валюта бағамына әсер етіп отыр.

2-сурет. Ұлттық қор қаржысы есебінен әр салаға бөлінген ақша қаражаттары

Теңгенің нақты айырбастау бағамы индексінің өзгеруі

	2015 ж. қаңтар — желтоқсан	2014 ж. қаңтар — 2015 ж. желтоқсан
Ресей рубліне қатысты	29,3 %-ға әлсіреді	1,9 %-ға әлсіреді
АҚШ долл. қатысты	36,5 %-ға әлсіреді	42,6 %-ға әлсіреді
Еуроға қатысты	27,7 %-ға әлсіреді	26,7 %-ға әлсіреді
Қытай юаніне қатысты	34,4 %-ға әлсіреді	40,0 %-ға әлсіреді
Беларусь ақшасына қатысты	4,7 %-ға әлсіреді	13,3 %-ға әлсіреді
Қырғыз сомына қатысты	24,6 %-ға әлсіреді	26,6 %-ға әлсіреді

Сонымен қатар Ұлттық Банк өзінің валюта нарығына қатысуын барынша азайта отырып, алтын-валюта резервтерін және Ұлттық қордың қаражатын сақтап қалуға ұмтылып отыр. Жағымсыз сыртқы экономикалық жағдай аясында Ұлттық Банк желтоқсанда нарықта 851 млн долл. сатты. Ұлттық Банк операцияларының үлесі сауда-саттықтың жалпы көлемінен небәрі 18 % болды. Бұл 2015 ж. тамыздан бастап ең төмен қатысу деңгейі, яғни желтоқсанда Ұлттық Банк валюта нарығының негізгі қатысушысы болған жоқ және айырбастау бағамының өзгеру бағытын айқындаған жоқ. Біз жекелеген күндері орын алған барынша ауқымды ауытқуларды ғана икемдей білдік. Қарашадағы валютаны сатып алу операцияларын ескере отырып, Ұлттық Банктің 2015 ж. қараша-желтоқсанда валютаны сату түрінде валюта нарығына нетто-қатысуы 274 млн АҚШ долл., немесе осы айлардағы сауда-саттықтың жалпы көлемінен 3 % (7,8 млрд АҚШ долл.), болды.

Еркін өзгермелі айырбастау бағамы жағдайында сыртқы факторларға, бірінші кезекте мұнайдың бағасына және ресей рублінің бағамына байланысты айырбастау бағамының күн сайын құбылатынын түсінеміз. Сонымен бірге ішкі факторлар да әсер етуде. Алайда сақталып отырған сыртқы тұрақсыздық жағдайында бұл саясат айырбастау бағамының айтарлықтай бір сәттік өзгеру күйзелісінің болмауын және Ұлттық Банктің қатысуынсыз тең дәрежелі мәндерге біртіндеп қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Яғни, біз Ұлттық Банктің белгілі бір кезең бойы бағамның өзгермелілігін қамтамасыз етіп, содан кейін біртегіс түзетуді немесе мән-жайлардың ықпалымен жаңа деңгейге өтуді жүргізуге мәжбүр болған практикасын тоқтаттық. Ұлттық Банк осындай жағдайларда күрт ауытқуларға жол бермеу және қаржылық тұрақтылыққа қауіп төнген жағдайларында өзінің валюта нарығына қатысу құқығын қалдыра отырып, теңгенің еркін өзгермелі айырбастау бағамы саясатын жалғастыруға ниеттеніп отыр. Бұл Ұлттық Банктің айырбастау бағамы бойынша бағдарының жоқ екендігін және кез келген уақыт кезеңіне оны болжамайтынын білдіреді [3].

2. Ұлттық банктің стресс-тестілеу өткізуі. Бұл яғни банк секторының барлық субъектілерінде жұмыс істемей тұрған несиелерді анықтау жұмыстарын жүргізу. Қаржылық дағдарыс жағдайында Қазақстанның банк жүйесін қолдау мақсатында Үкімет тарапынан тұрақтандыру шараларын қабылдаудың маңызы зор болды. Қаржылық қолдау жасау үшін банктерді таңдау барысында банк капиталының көлемі ескерілсе, кейіннен отандық экономиканы несиелендірудегі үлесі, жеке тұлғаларды несиелендірудегі үлесі, жеке тұлғалардың депозиттерін жинақтаудағы үлесі, төлеп отырған салығының көлемі, қызметкерлерінің саны ескерілді. Осының негізінде Қазақстан Үкіметі, Ұлттық банк және Қаржы рыногы мен қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау агенттігі Қазақстан Республикасы банк секторының капиталдану деңгейін одан әрі арттыру бағытында бірқатар шаралар қабылдады, яғни, банк жүйесінің алдыңғы қатарлы коммерциялық банктері: Халық банкіне, ЦентрКредит, КАЗКОММЕРЦБАНК және ЦеснаБанк олардың жай акцияларын, артықшылығы бар акцияларын және субординацияланған облигацияларын сатып алу жөнінде ұсыныс жасады.

Атаулы банктерді қолдау банктердің ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді тартымды активтерін қамтамасыз ету бағыттары бойынша жүргізілді. Ұзақ мерзімді тартымды капиталға қатысты акцияларды сатып алу үшін олардың қосымша эмиссиялары шығарылып, бұл акцияларды сатып алу бірінші кезекте банк акционерлеріне ұсынылды. Акцияларды сатып алудан акционерлер бас тартқан соң ғана «Самұрық-Қазына» Ұлттық әл-ауқат қоры арқылы аталған акциялар сатып алынған болатын. Қысқа мерзімді капиталға қатысты қолданылатын негізгі тетіктердің бірі банктерден талап етілетін олардың өзіндегі сақтық қорының төменгі мөлшерлі деңгейін екі пайызға дейін төмендету жолымен жүзеге асырылды.

Сонымен қатар Үкімет жұмыс істемейтін кредиттер тұрғысынан банк секторының барлық субъектілеріне жүргізілген күйзеліс-тестілеудің нәтижелері бойынша қаржы секторының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін 2016 жылғы қыркүйекке дейін оларды мойындау және есептен шығару жөніндегі шаралар қабылданатын болады.

3. Валютаға сенімді арттыру. Ерболат Досаевтың айтуынша, экономиканы долларсыздандыру мақсатында Ұлттық банк Үкіметпен бірлесіп экономиканы долларсыздандыру және корпоративтік құнды қағаздар нарығын дамытуды және биржалық сауданы теңгелей қаржы құралдарымен ынталандыруды, ел аумағында сатылатын тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің бағаларын және олардың жарнамасындағы бағаларды ұлттық валютамен ғана белгілеуді және көрсетуді қоса алғанда, теңге құралдарының тартымдылығын арттыру жөніндегі шаралар кешенін қабылдайды.

4. Ұлттық банктің инфляция деңгейін 4 %-ға дейін орташа қысқа мерзімде төмендету [4].

Бұл ретте Ұлттық Банк пен Үкіметтің орта мерзімді перспективадағы негізгі мақсаты инфляцияны 2016–2017 жж. 6–8 %-ға дейін, 2018 ж. 5–7 %-ға дейін, 2019 ж. 4–6 %-ға дейін және 2020 ж. 3–4 %-ға дейін төмендету болып табылады. Осыған орай, 2016 жылғы сәуірде базалық пайыздық мөлшерлемені икемді өзгерту тетігі енгізілетін болады. Бұл баға тұрақтылығын қамтамасыз етуге және инфляция деңгейін төмендетуге бағытталады. «Мұндай қадам ақша-кредит саясаты операцияларының тиімділігін арттыруға және оның ақша нарығының мөлшерлемелеріне ықпалын күшейтуге мүмкіндік береді.

5. Ұлттық банктің институционалдық кемшіліктерін жою. Ұлттық банк құрамынан Бірыңғай зейнетақы қорын, проблемалы несие қорларын және өзге де қаржы институттарын шығару.

6. 2016 ж. зейнетақы активтерін жеке қазақстандық немесе шетелдік компаниялардың басқаруына өткізу. Зейнетақы жинақтарының кірістілігін арттыру мақсатында 2016 ж. наурызға дейін зейнеткерлік активтерді инвестициялау тәсілдері қайта қаралатын болады және 2016 ж. шілдеге дейін зейнетақы қорларының активтерін қазақстандық немесе шетелдік жекеменшік компаниялардың басқаруына беру тетіктері әзірленетін болады. «2016 ж. Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры, Проблемалы кредиттер қоры және басқа да қаржы институттары Ұлттық Банктің бақылауынан шығарылады», — деп түсіндіреді Ұлттық экономика министрі Ерболат Досаев.

Біз елдің мемлекеттік қарызының деңгейін тұрақты бақылауда ұстауға тиіспіз. Мемлекеттік қарыз аз мөлшерлі деңгейде қалуға тиіс. Бұл қағидатты міндет, өйткені біз әлемдік тұрақсыздық жағдайында бюджетіміздің тұрақтылығын және ұлттық қауіпсіздігімізді тек осылай ғана қамтамасыз ете аламыз.

Мемлекеттік қаржы саласын дамытуда еліміз әлі алда тұрған талай белестерді бағындыруы тиіс. Жергілікті бюджеттерге еркіндік беру қажет, және салық жүйесінің оңтайландырылған түрін қолданысқа енгізу маңызды мәселе болып табылады.

Қорыта келгенде, мемлекеттік қаржы жүйесі – мемлекеттің ең маңызды және айырылмайтын бөлігі. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қаржысы — бұл еліміздің экономикалық тәуелсіздігі мен қауіпсіздігінің кепілі, сондықтан да бұл саланы басқаруда терең ақыл, салиқалы ойға жүгінгеніміз дұрыс.

Әдебиеттер тізімі

1 Мемлекет басшысының 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты Қазақстан халқына Жолдауы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200001611>.

2 *Шакеев Д.Т.* Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қаржыны басқару жүйесі. — Ақтөбе, 2009.

3 Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылдың 30 қараша «Қазақстан жана жаһандық ахуалда: өсім, реформалар, даму» Қазақстан халқына Жолдауы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2015-zhylgy-30-karasha>.

4 ҚР Қаржы министрлігінің ресми сайты. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.minfin.gov.kz>.

А.К.Сембеков, Ф.Хұсайын

Управление государственными финансами как фактор обеспечения финансовой безопасности Республики Казахстан

В статье дана оценка текущего состоянию финансовой безопасности, выявлены проблемы в управлении финансовой безопасностью. Проведен сравнительный анализ поступлений государственного бюджета, внешнего долга и резерва национальной валюты. Особое внимание уделено мерам стабилизации финансового сектора для обеспечения финансовой безопасности.

A.K.Sembekov, F.Khussaiyn

Public finance management as a factor of ensuring finance security of the Republic of Kazakhstan

The estimation of the current state of financial security. The problems in the financial security departments. A comparative analysis of the state budget revenues, external debt and reserve currency. Particular attention is given to steps to stabilize the financial sector to ensure financial security.

References

- 1 *The President's Address to the people of Kazakhstan of December 14, 2012* Strategy «Kazakhstan – 2050»: a new policy established stat, [ER]. Access mode: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200001611>.
- 2 Shakeev D.T. *Public financial management system in the Republic of Kazakhstan*, Aktobe, 2009.
- 3 *Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to people of Kazakhstan from November 30, 2015*, Kazakhstan in the new global reality: growth, reform and development, [ER]. Access mode: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2015-zhylgy-30-karasha>.
- 4 *The official website of the Ministry of Finance*, [ER]. Access mode: <http://www.minfin.gov.kz>.